

А. А. Бова,
канд. соціол. наук

ANDRIY A. BOVA,
Ph. D. in Sociology

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ОРГАНІЗОВАНУ ЗЛОЧИННІСТЬ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Abstract. The article analyses some cross-national data on the organised crime collected from entrepreneurs, general population and experts in the field.

До основних джерел, які характеризують стан організованої злочинності у країні слід віднести матеріали ЗМІ, публіцистичні твори, аналітичні доповіді правоохоронних органів. Ці джерела носять переважно якісний характер. Нагальна потреба боротьби з організованою злочинністю обумовила створення надійного інструментарію для виміру та кроснаціонального порівняння активності злочинних організацій. При цьому використовують зіставлення *статистичних даних* та *суб'єктивні оцінки*. Перший підхід ґрунтується на визначенні кількості вчинених злочинними організаціями деліктів і розрахунку відповідних коефіцієнтів [1]. Міжнародна статистика також відносить до оргзлочинності наркозлочини і пов'язані з ними

відмивання коштів. Об'єктивні дані не завжди підходять для кроснаціональних порівнянь, оскільки у законодавстві різних країн організована злочинність трактується неоднаково. До того ж сама така злочинність носить латентний характер і не охоплюється повністю статистичними відомостями, останні часом відбивають лише якість роботи правоохоронних органів. Часом брак статистичних даних для обґрунтованих управлінських рішень та наукових потреб компенсується опитуваннями [2].

Метою публікації є ознайомлення з методологією виміру такого складного явища, як організована злочинність, а також огляд окремих оцінок щодо впливу злочинних спільнот на політику, бізнес та соціальну сферу

в різних країнах світу та в Україні, визначення на цій основі закономірностей громадської думки. Проблематика статті концентрується саме на огляді емпіричного матеріалу, а не дискусії з приводу дефініції організованої злочинності [про це докл. див.: 3]. Разом з тим, на наш погляд, основу феномену організованої злочинності становлять функціонуючі злочинні організації—специфічні соціальні групи, що утворилися на ґрунті інституційного оформлення соціального становища людей у сфері злочинної діяльності. З точки зору соціології, злочинна організація являє собою сукупність соціальних зв'язків індивідів і груп індивідів, що ґрунтується на системі соціальних статусів і ролей, ідентифікацій, соціальних норм і цінностей (тіньові конвенції, мафіозні кодекси), які надають взаємодії індивідів і груп цілеспрямований, регулярний і стійкий характер злочинної діяльності, спрямованої на досягнення економічних (прибуток), політичних (влада), соціальних (визнання, легітимация) або ідеологічних (престиж) цілей незаконними засобами, зокрема за допомогою корупції або насильства.

Обстеження ділового середовища: організований криміналітет як перешкода для бізнесу.

Академічні кола, підприємці та правоохоронці можуть надати найбільш компетентні відомості про ступінь поширеності та проблему організованої злочинності. Європейський комітет з вирішення кримінальних проблем Ради Європи здійснює опитування представників правоохоронних органів в межах проекту «Спрут» (*Octopus*). Представники України відповідали на запитальник щодо ситуації з організованою злочинністю, районів злочинних промислів

тощо у 1998 р. Під егідою Центру з попередження міжнародної злочинності ООН здійснено в 16 країнах пілотне експертне дослідження (1999–2000 рр.) профілю та характерних ознак організованих злочинних груп. Експертами була дана оцінка 40 найвідоміших злочинних груп, таких, наприклад, як банда злочинців-мотоциклістів, японська Якудза (Австралія), Ла Коза Ностра (США), Ла Коза Ностра, клан Лучано (Італія), Ямагучі-гумі (Японія), Сизранське угруповання (Росія) та ін. Кожна організована злочинна група оцінювалася за 10 параметрами: структура, розмір, активність, рівень транскордонних операцій, ідентичність, рівень зовнішнього та внутрішнього насильства, використання корупції, політичний вплив, проникнення до легальної економіки, рівень кооперації з іншими організованими злочинними групами [4]. Звичайно, що інформація правоохоронних органів іноді носить закритий характер, експертні оцінки обмежуються лише окремими країнами або злочинними організаціями. В результаті обстеження громадської думки підприємців можливо отримати оцінки у набагато більшій вибірці.

Організована злочинність як перешкода для бізнесу вивчається низкою фінансових інститутів та консалтингових компаній. Зокрема, таке запитання з'ясував Світовий банк в обстеженні ділового середовища у світі у 2000 р. (*The World Bank's World Business Environment Survey*), опитавши підприємців із 79 країн. У спільному з Європейським банком реконструкції та розвитку проекті 1999–го та 2002 рр. «Обстеження бізнес-середовища та результатів роботи підприємств» (*The Business Environment and Enterprise Performance Survey*), що охоплював 27

країн з перехідною економікою, Світовий банк цікавився думкою підприємців не лише про організовану злочинність як перешкоду для зростання бізнесу, а й визначав лобістський вплив останньої. Так, у 2002 р. опитування стосувалося 6500 фірм 26 країн з перехідною економікою і Туреччини. Інформаційна база опитування, яка доступна через інтернет (info.worldbank.org/governance/berps2002/), містить показники, що характеризують різні сторони ділового

середовища, зокрема лобістську діяльність організованої злочинності і оцінку останньої як перешкоди для бізнесу (див. табл. 1).

У зазначеному опитуванні серед суспільств, які зазнавали докорінних політичних та економічних трансформацій, оргзлочинність виявила себе як небажаний лобіст насамперед у Таджикистані, Україні, Болгарії, Молдові та Киргизстані. Негативний вплив діяльності мафії на бізнес найсильніше відмічався підприємцями таких країн,

Таблиця 1

Зіставлення показників лобістської діяльності організованої злочинності та проблеми оргзлочинності для бізнесу, %

	Частка фірм, бізнес яких зазнає помірною або серйозного впливу організованої злочинності через лобіювання нею законів та управлінських рішень	Частка фірм, для яких організована злочинність є помірним або серйозним обмеженням для бізнесу
Сербія і Чорногорія	39,4	25,9
Македонія	47,1	43,2
Албанія	23,2	35,1
Хорватія	36,6	22,6
Туреччина	34,2	28,5
Боснія і Герцеговина	37	43,1
Словенія	6,3	7,3
Угорщина	27,1	11,1
Чехія	14,3	21
Румунія	20,6	26,4
Болгарія	40,5	39,7
Польща	30,6	33,6
Словаччина	32,3	25,1
Латвія	22,8	13,8
Литва	20,3	20,6
Естонія	20,5	9,6
Україна	44,8	33,1
Білорусь	21,8	16,1
Молдова	40,7	48,5
Грузія	24,2	42,5
Вірменія	28	12
Казахстан	29,4	21,8
Азербайджан	25	1,3
Узбекистан	25	14,9
Росія	30,6	20,4
Таджикистан	46,3	23
Киргизстан	40	30,7
<i>Середнє</i>	<i>29,9</i>	<i>24,8</i>

як Молдова, Македонія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Болгарія, Албанія, Польща, Україна. Слід наголосити, що низка інших досліджень традиційно фіксує значимість різних проявів організованої злочинності для бізнесу в нашій країні. В обстеженні Світового банку 1997 р. виробничих підприємств у 5 країнах виявлено, що майже всі керівники в Росії та Україні

заявили, що підприємства їхніх галузей платять за «захист» [5, с. 500].

У таблиці 2 подано вибірки країн, де організована злочинність становить найменшу та найбільшу перешкоду для бізнесу, за оцінками підприємців, що були оприлюднені на Світовому економічному форумі в «Огляді конкуренції у світі» (*Global Competitiveness Report of the World Economic Forum*) [6, с. 539].

Таблиця 2

Відповіді на запитання: «Організована злочинність (мафіозно-орієнтований рекет, вимагання) у вашій країні: 1 – накладає значні видрати на бізнес, 7 – не накладає значних видрат на бізнес» (представлено вибірки країн)

15 країн, бізнес яких найменшою мірою потерпає від організованої злочинності

Країна	Бал
Ісландія	6,9
Фінляндія	6,7
Данія	6,7
Сінгапур	6,6
Йорданія	6,5
Нова Зеландія	6,5
Об'єднані Арабські Емірати	6,5
Швейцарія	6,4
Норвегія	6,3
Португалія	6,3
Мальта	6,2
Бахрейн	6,2
Люксембург	6,2
Велика Британія	6,2

15 країн, бізнес яких найбільшою мірою потерпає від організованої злочинності

Країна	Бал
Італія	3,4
Кенія	3,4
Мексика	3,3
Венесуела	3,3
Філіппіни	3,3
Мозамбік	3,2
Польща	3,1
Україна	3,1
Болгарія	3,1
Чад	2,9
Бангладеш	2,8
Македонія	2,7
Ямайка	2,5
Колумбія	2,5
Гватемала	2,3

Середній показник за вибіркою відповідей 8700 респондентів із 104 країн світу виявився на рівні 4,8 бала. Оцінки ділових людей Туреччини, Шрі Ланки, Нікарагуа, Малаві, Таїланду та Латвії збігаються із середньовибірковим значенням. Найменший негативний вплив діяльність мафії здійснює на бізнес Ісландії (6,9 бала), Фінляндії та Данії (по 6,7 бала). Зокрема, серед охоплених обстеженням республік колишнього СРСР 2004 р. підприємці Росії оцінили значимість вартості організованої злочинності, яку сплачує бізнес, у 3,5 бала, Грузії – 3,7. Помітно вирізняються на цьому фоні країни Балтії, особливо Естонія – 5,5 бала та Латвія – 4,8, а в Литві цей показник становить 4,1 бала.

У 2002 р. в межах міжнародного опитування 4600 підприємців, здійсненого під егідою недержавної громадської організації «Світовий економічний форум», витрати організованої злочинності для бізнесу в Україні (опитано 89 осіб) оцінювалася у 2,9 бала (середнє за вибіркою 80 країн – 4,7), що забезпечило нашій країні 72 місце, у 2003 р. (опитано 7700 респондентів у світі та 67 осіб в Україні) – 3,1 (середнє за вибіркою 102 країн – 4,7), що дало змогу посісти 91 місце. У 2004 р. Україна з 3,1 бала (опитано 101 особу) опинилася на 97 місці (нижня десятка рейтингу): понад 60 % фірм визнали велику вартість організованої злочинності для бізнесу [6, с. 96]. (До відома: на початок 2005 р. органи внутрішніх справ України володіли інформацією про існування 114 організованих злочинних груп за участю близько 700 осіб). Таким чином можна констатувати актуальність проблеми організованої злочинності та пов'язаної з нею корупції для українських підприємців.

Соціологічні дослідження організованої злочинності в країнах Європейського Союзу

Організовані форми злочинності постійно супроводжують розвиток держав і є рисою їхнього соціально-економічного та політичного життя. Історія знає приклади, коли різниця між владою, бізнесом і мафією була майже не помітною. Однак справжньої функціональності організований криміналітет набуває лише за часів капіталізму. Недарма найбільша активність транснаціональних злочинних організацій – японської Якудзи, американської та італійської мафії, латиноамериканських наркокартелів, азійських тріад, східноєвропейських груп спостерігається саме в ринкових суспільствах.

Результати опитування населення в 15 країнах Євросоюзу в межах проекту «Євробарометр» (*Eurobarometer*) у жовтні-листопаді 2002 р. засвідчили, що 76 % населення відчуває занепокоєність станом організованої злочинності. Ця проблема є другою (перша – міжнародний тероризм) з десяти проблем, що можуть спричинити тяжкі наслідки для світу [7, р.13]. Найбільшою мірою небезпеку цього феномену зазначає населення Італії (88 %), Греції (88 %), Португалії (86 %). Боротьба з організованою злочинністю посідає п'яту позицію з п'ятнадцяти за пріоритетністю (89 % населення Євросоюзу зазначили це). Актуальність даної проблеми найбільш виявилася в Люксембурзі (94 %), Франції (93 %) та Ірландії (92 %). 47 % респондентів у загальній вибірці вважають політику боротьби з організованою злочинністю і контрабандою наркотиків ефективною, 43 % додержується протилежної думки. Найбільшою впевненістю в ефективності політики

в цьому напрямі вирізняється населення Австрії (57 %), Португалії (56 %), Ірландії, Фінляндії, Італії (по 53 %) Західної та Східної частини Німеччини (відповідно 49 і 48 %). 70 % опитаних вважають, що проблема організованої злочинності має вирішуватися в межах спільних дій Євросоюзу, 27 % – на національному рівні.

Спеціалізоване дослідження Єврокомісії «Аналіз громадських установок щодо небезпек, побоювання злочинності та запобігання злочинності» (вересень-жовтень 2002 р.) засвідчило, що майже дві третини респондентів (71 %) впевнені у проникненні

організованої злочинності у громадянське суспільство (див. табл. 3) [8]. Найбільша кількість респондентів погоджується з такою думкою у Швеції і Греції (по 90 %) та Італії (83 %). Найменшою мірою вплив організованої злочинності на суспільство відчувається населенням Австрії (31 %), Данії (30 %) Люксембургу (22, %).

Якщо в загальній вибірці 65 % населення Євросоюзу погоджується з думкою про інфільтрацію організованої злочинності до економіки, то серед мешканців Швеції вже 82 %, Італії – 77 %, Нідерландів – 74 % дотримуються такої думки. Заперечують

Таблиця 3

Вплив організованої злочинності на різні сфери суспільства, %

Країна	Оргзлочинність інфільтрована у громадське суспільство			Оргзлочинність інфільтрована у економіку			Оргзлочинність інфільтрована в місцевий уряд			Оргзлочинність інфільтрована в національний уряд		
	погоджуюсь	не погоджуюсь	важко відповісти	погоджуюсь	не погоджуюсь	важко відповісти	погоджуюсь	не погоджуюсь	важко відповісти	погоджуюсь	не погоджуюсь	важко відповісти
Бельгія	68	13	19	56	18	27	29	38	33	33	33	35
Данія	59	30	11	40	44	16	16	68	16	13	72	15
Західна Німеччина	63	17	20	61	17	22	33	37	30	37	33	30
Німеччина	63	17	20	61	17	22	34	36	31	37	32	31
Східна Німеччина	60	18	22	58	18	24	35	32	33	37	29	34
Греція	90	5	5	84	8	8	57	26	17	62	19	18
Іспанія	65	16	19	56	19	25	40	29	30	42	30	29
Франція	70	14	15	66	16	18	49	28	23	52	26	23
Ірландія	78	8	14	70	11	19	59	16	25	61	16	24
Італія	83	6	11	77	8	15	71	10	19	71	11	19
Люксембург	65	22	13	53	30	17	31	48	21	29	51	20
Нідерланди	79	8	13	74	9	17	47	25	28	49	23	29
Австрія	53	31	16	58	23	19	33	43	25	32	43	25
Португалія	73	12	15	67	14	20	55	23	23	57	19	24
Фінляндія	81	12	7	70	18	12	23	58	19	29	52	19
Швеція	90	5	5	82	9	9	38	40	22	25	51	25
Велика Британія	67	13	20	59	16	26	43	24	34	42	25	33
Європейський Союз (15 країн)	71	13	16	65	15	20	45	28	27	47	27	27

такий погляд насамперед мешканці Данії (44 %), Австрії (23 %), Люксембургу (30 %).

Ураженість місцевої влади та національних урядів визнає менше половини респондентів – 45 та 47 % відповідно. Країнами – лідерами громадської думки щодо інфільтрації мафії у місцеву владу та національні уряди виступає Італія (по 71 %), Ірландія (відповідно 59 та 61 %) і Греція (57 та 62 %). Найбільше не погоджуються з думкою про те, що організований криміналітет інфільтрувався у місцеві або національні уряди, насамперед населення Данії (відповідно 68 і 72 %), Фінляндії (58 і 52 %) і Люксембургу (48 і 51 %). Порівняно з першими двома запитаннями, помітно вищу частку тих, хто не зміг остаточно визначитись.

З огляду на представлені дані, можна зробити висновок про те, що організована злочинність усвідомлюється населенням високорозвинених європейських країн як нагальна проблема для громадянського суспільства, економіки і державного управління. Вирішення цієї проблеми покладається насамперед на наднаціональні органи, Євросоюз.

Роль організованої злочинності в українському суспільстві: моніторинг громадської думки

В Україні кілька експертних досліджень було проведено під егідою МВС України, Національного університету внутрішніх справ України та Національної академії внутрішніх справ України. Анкети включали як запитання щодо специфічних ознак організованих злочинних груп, так і загальних тенденцій розвитку організованого криміналітету [9]. Крім того, відомі результати опитувань експертів не з числа правоохоронців, де оргзлочинність розглядається в загальнополітичному аспекті. Зокрема експерти (адміністратори, менеджери організацій та активісти політичних партій) характеризують місце кримінальних структур серед 24 соціальних інститутів і суб'єктів таким чином: переслідуючи власні інтереси, такі структури мають певний вплив на соціально-економічне життя країни і не користуються довірою. Управлінці різного рівня наголошують на провідній ролі кримінального світу (поряд із ще 4 соціальними силами) у соціально-політичному й економічному житті України. За оцінками опитаних, кримінал має найвищу ступінь конфліктної взаємодії з іншими інститутами і одночасно, найкращу забезпеченість ресурсами (фінанси, влада, вплив на державні рішення) [10]. У свою чергу, в іншому дослідженні на одностайну думку 154 експертів, що представляють різні інститути громадянського суспільства, та 1205 респондентів з 9 областей України, АР Крим та м. Києва, серед 18 організацій мафіозної структури мають найсильніший вплив на суспільне життя країни. Ці ж структури характеризуються найвищим рівнем розвитку. 12 % населення і 34 % експертам доводилося зустрічатися з порушенням конституційних прав громадян і свобод з боку мафії. 63 % експертів вважають, що громадяни України час від часу звертаються до мафіозних структур для відстоювання своїх прав і свобод, 7 % – роблять це регулярно (насправді ж, за даними опитування, лише 2 % населення зверталося до неї протягом року) [11].

Соціальні проблеми сучасного українського суспільства значною мірою пов'язані з поширенням тіньової економіки і корупції. Репрезентативні опитування населення, які здійснює Інститут соціології НАН Ук-

Таблиця 4

Значимість ролі соціальних груп у житті українського суспільства, %

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Робітники	23	22	17	19	19	20	25	24	27	19	22
Селяни	21	19	14	16	16	15	23	19	22	15	18
Інтелегенція	16	12	11	10	11	11	17	14	17	10	13
Підприємці, бізнесмени	24	24	22	25	25	31	32	31	28	29	27
Керівники держпідприємств	16	14	11	10	13	14	18	18	14	12	14
Працівники держапарату, посадові особи («чиновники»)	29	26	27	25	29	33	33	36	24	25	24
Пенсіонери	2	2	1	2	2	3	4	3	7	3	3
Керівники сільгосппідприємств	1	12	7	6	7	8	10	8	9	6	6
Лідери політичних партій	-	-	-	-	-	-	-	-	25	22	26
Військові	7	9	6	6	6	5	10	9	8	6	5
Працівники міліції, служби безпеки	8	11	7	9	11	10	14	13	15	12	13
Судді та працівники прокуратури									11	8	10
Мафія, злочинний світ	34	42	37	42	43	44	43	49	38	43	40
Інші	1	1	1	0,5	1	1	2	2	1	1	1
Ніхто не відіграє	4	4	4	7	4	4	3	2	2	3	3
Важко відповісти	17	15	19	18	14	13	12	11	13	15	13
Не відповіли	0,2	0,2	0	0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1

раїни, засвідчують, що серед основних соціальних груп, які відіграють домінуючу роль у нашому суспільстві, перше місце посідає мафія, злочинний світ. Зокрема, якщо в 1994 р. 34 % респондентів вважало, що мафія відіграє значну роль у житті українського суспільства, то у 2004 р. вже 40 % респондентів дотримувалося такої думки (табл. 4) [12, с. 590].

У той же час слід констатувати суттєве зниження у 2002 р. більш, ніж на 10 % впливу мафії порівняно з 2001 р., в якому зафіксовано найвищий відсоток осіб, які наголосили на ролі цієї соціальної структури.

Постає питання про зміст, який вкладають респонденти у термін «мафія, злочинний світ». Поряд з іншим, мова може йти про неофіційні мережі, які впливають на владно-управлінські процеси в суспільстві: номенклатурну приватизацію, афери довірчих товариств, махінації з бюджетними коштами, прямий підкуп виборців, свідоме банкрутування працюючих підприємств, політико-кримінальні експеди, ухвалення нормативних актів в інтересах окремих комерційних структур тощо.

За даними опитування 2002 р., назвемо категорії населення, які найбільшою мірою погоджуються з думкою про те, що мафія, злочинний світ відіграють значну роль у соціальному житті українського суспільства (тобто ми будемо вивчати підгрупи опитаних, де оцінка організованої злочинності як значної буде вища або нижча значення в цілому по вибірці – 38 %).

Насамперед, ці особи дуже цікавляться політикою. Серед цієї категорії 43 % дотримується думки про визначну роль мафії. Значний відсоток респондентів (48 %), що поділяють таку думку, зафіксовано в групі респондентів, які проголосували проти обох

кандидатів у другому турі президентських виборів в Україні.

Відмічається слабка, однак статистично значима залежність між оцінкою в цілому політичної обстановки в Україні та думкою про значну роль у житті українського суспільства тих чи інших груп. Серед осіб, які вважають, що політична ситуація благополучна, лише 21 % говорять про роль мафії, злочинного світу, серед тих, хто оцінює ситуацію як спокійну, – 31 %, як напружену – вже 41 % і як вибухонебезпечну – 43 % респондентів. Отже, опитані пов'язують розвиток організованої злочинності з політичною нестабільністю.

Більша впевненість у мафізації держави відмічається в осіб, які втрачали душевну рівновагу внаслідок конфліктів (упродовж місяця перед опитуванням): з керівництвом свого підприємства, установи (50 %); з чиновниками державних установ (49 %); на вулиці, в транспорті (47 %); з представниками правоохоронних органів (47 %); з колегами по роботі (46 %); з людьми, які ображали чужу національну гідність (45 %); в магазинах, в установах побутових послуг (44 %); з людьми інших політичних переконань (42 %). Можна зробити висновок, що різні соціальні конфлікти призводять до думки про всесильність мафії.

Ще вище, ніж по вибірці в цілому, роль мафії оцінюють особи з вищою освітою, зокрема з повною вищою освітою (магістр, спеціаліст) – 56 %, базовою вищою (бакалавр) – 54 %, початковою вищою – 43 % респондентів.

Наголошують на значній ролі мафії в суспільстві насамперед освічені, кваліфіковані працівники. Такої думки дотримуються 60 % керівників (заступників керівників) підприємств, установ,

56 % службовців державного апарату (посадових осіб), 56 % спеціалістів технічного профілю (з вищою або середньою спеціальною освітою), 50 % спеціалістів у галузі науки, культури, охорони здоров'я, освіти, дошкільного виховання (з вищою або середньою спеціальною освітою), 50 % працівників правоохоронних органів, військово-службовців, 47 % підприємців, що займаються дрібним бізнесом, індивідуальним підприємництвом, 45 % кваліфікованих робітників.

Зі збільшенням кількості підпорядкованих особи працівників підвищується частка тих, хто віддає належне мафії в державному будівництві. Так, серед категорії керівників, у яких є від 11 до 50 підлеглих, дотримуються такої думки 45 %, а серед категорії осіб, котрим підпорядковано 51-200 підлеглих, – вже 50 %. Зможні особи, яким вистачає на все необхідне і які роблять заощадження, також вище оцінюють роль мафії серед інших соціальних груп. Відчутне сприйняття позиції мафії у соціальному житті є характерним для жителів м. Києва (46 %), невеликих міст (44 %) та міст з населенням понад 250 тис. (41 %).

Можна передбачити, що респонденти ототожнюють мафію більше з політизацією організованої злочинності. Слід зазначити, що не лише суто кримінальні об'єднання корумпують чиновників, а існує і зворотній процес, коли впливові політико-економічні групи привласнюють державні функції. Організована злочинність та корупція – явища, взаємопов'язані. У цьому контексті показовими є відповіді респондентів на запитання анкети щодо того, хто сьогодні в Україні частіше дотримується законів, а хто їх частіше порушує. На думку респондентів, частіше за всіх порушують

закони представники виконавчої та законодавчої влади. Відповідно 45 % з тих осіб, котрі впевнені у нечесності влади, вважають, що мафія відіграє значну роль у державному будівництві в Україні.

Інститути влади в Україні отримували вкрай низькі оцінки довіри респондентів. Зниження легітимності легальних інститутів призводить до зростання ролі неформальних спільнот, які перебирають чи, вірніше, приватизують функції держави, а часом і використовують чиновників у своїх цілях, що перетворює частину держапарату на п'яту владу. Така теоретична гіпотеза знаходить своє емпіричне підтвердження. Серед осіб, які зовсім не довіряють міліції, 44 % говорить про значну роль мафії і злочинного світу в українському суспільстві; серед тих, хто не довіряє міліції, – вже 44 %; серед тих, хто не зміг остаточно визначитися щодо ступеня довіри або недовіри до міліції, – 34 % респондентів додержуються такої думки. Зниження рейтингу мафії зафіксовано у групі осіб, які переважно довіряють міліції, – 27 %.

Згідно з даними опитування, 5 % респондентів протягом року були вимушені часто давати гроші, подарунки, робити послуги посадовим особам, від яких залежало вирішення нагальних питань, 18 % робили це іноді, 6 % вважають, що було потрібно «підмастити» чиновника, але вони не вміли це зробити, 38 % не давали, оскільки в цьому не було потреби, а 33 % принципово не давали. Звісно, що серед респондентів, які вимушені були часто або інколи віддячувати посадовим особам за важку їхню працю у створенні перепон, більш поширена думка про роль організованої злочинності в українському суспільстві як значну. Серед тих, хто часто дає посадовцям

кошти або робить послуги, частка тих, хто віддає належне активності мафії, однією зі складових якої є корупція, зростає до 50 %. Зі зменшенням необхідності частоти відвідувати чиновника не з порожніми руками або взагалі без потреби звертатися з такою позицією до нього частка тих, хто обирає мафію і злочинний світ як впливову соціальну групу, знижується.

Можна зіштовхнутися з поширеною думкою про те, що засоби масової інформації негативно впливають на оцінку суспільством організованої злочинності. Для з'ясування цього стереотипу було здійснено відповідний аналіз. Не всі газети однаково впливають на формування уявлення населення про роль організованої злочинності в державі. Статистично значимі відмінності в оцінці ролі мафії виявлено серед читачів міських (44 %) та обласних (42 %) газет. Міські та обласні газети більше приділяють уваги висвітленню аспектів діяльності «п'ятої влади», ніж газети районні. Під впливом обласних каналів 45 % опитаних говорять про злочинний світ як про реальну силу. Думка про всесильність мафії в українському суспільстві може виникати не лише внаслідок аналізу суто вітчизняних подій, а й через західну кінопродукцію, що, безперечно, впливає на загальну психологічну установку. Інтерес становить також вплив телепередач на формування думки про значну або не значну роль мафії, злочинного світу в українському суспільстві. Позитивний імідж створюють насамперед програми УТН «Панорама», «Новини (УТ-1)». Прослуховування FM-станцій підвищує частку тих, хто відмічає суттєву роль злочинного світу, до 42 %, а прослуховування районних радіостанцій зменшує відповідний показник до 23 %.

Аналіз відповідей респондентів дає змогу сказати, що оцінка ролі мафії в українському суспільстві як значної залежить від багатьох чинників: політичної ситуації, конфліктів з іншими особами різного соціального статусу тощо. Порівняно високі соціально-статусні ознаки є тим чинником, що у визначальній ролі обумовлює думку про всесильність організованої злочинності. Організована злочинність в Україні сприймається населенням як один з центрів влади і фактично визнається політиками найвищого рівня. Мафія, злочинний світ намагаються використати інститути суспільства в своїх цілях, сформувавши вигідну для себе економічну і соціальну політику (наприклад, надання окремим суб'єктам податкових пільг, доступу до бюджетних коштів), громадську думку про респектабельність тих чи тих босів тіньового бізнесу; маргіналізувати, декласувати населення, знецінити вартість робочої сили; використати міжнародні конфлікти тощо.

Організованій злочинності в Україні об'єктивно сприяли ряд історичних, політичних та соціально-економічних чинників, які, з одного боку, надали певним соціальним групам нові можливості для задоволення власних потреб шляхом перерозподілу ресурсів, а, з іншого боку, сприяли відстороненню та відчуженню більшої частини населення від загальнодержавної власності і обмеженню його впливу на політичне життя. Своєю чергою корупція призводить до тенденції мафізації держави, коли певні клієнтарні угруповання приватизують функції державних інститутів, намагаючись отримати політичну владу, легітимізувати своє становище і посилити власний вплив.

Визначення рівня організованої злочинності в певній країні та порівняння відповідних індикаторів у регіональному і глобальному аспектах є вельми актуальним завданням як у практичній сфері боротьби з криміналітетом, так і в науковому плані. Результати різноманітних соціологічних та експертних досліджень довели, що мафія сприймається як реальна політична та економічна сила в глобальному та національному масштабі. Промадська думка населення як країн Заходу, так і України говорить про орга-

нізовану злочинність як про значну загрозу, відмічаючи вплив, яким вона користується. Водночас підприємці розвинених країн відмічають менший тягар, який накладає організована злочинність на бізнес. Подальшим кроком в аналізі емпіричних даних може бути побудова певних статистичних моделей, які пов'язують організовану злочинність з іншими індикаторами, що характеризують ділове середовище та якість роботи соціальних інститутів, а також соціально-економічними даними.

1. Лунеев В. В. География организованной преступности и коррупции в России (1997–1999 г.г.) // Государство и право. – 2000. – № 11.
2. Минаев В. А. Организованная преступность: проблемы моделирования // Проблемы борьбы с организованной преступностью: Материалы научно-практической конференции 28–29 ноября 1995 г. – М., 1996.
3. Бова А. Организована злочинність: основні підходи до визначення поняття // Людина і політика. – 2002. – № 3; Бова А. А. Транснаціональна організована злочинність (за матеріалами ООН) // Тероризм і боротьба з ним: Міжвідомчий наук. зб., т.19. – К., 2000.
4. Results of a pilot survey of forty selected organized criminal groups in sixteen countries. Global Programme Against transnational Organized Crime. – United Nation Office on Drugs and Crime. – 2002. – September.
5. Джонсон С., Кауфманн Д., Макмиллан Д., Вудруфф К. Почему предприятия «уходят в тень»? Взятки и теневая экономика в посткоммунистический период // Journal of Public Economics. – 2000. – № 76.
6. Global Competitiveness Report 2004–2005/M. E. Porter, K. Schwab, X. Sala-I-Martin, A. Lopez-Carlos – N. Y., 2004. – October.
7. Eurobarometer. Public opinion in the European Union. Report Number 58. (Oktober–November 2002). – Brussels, 2003. 8. Analysis of Public Attitudes to Insecurity, Fear of Crime and Crime Prevention. Results of Eurobarometer 58.0 (Autumn 2002) – Brussels, 2003.
9. Ярмиш А. Н. Нормы и стандарты поведения участников ОПГ // Правові проблеми боротьби зі злочинністю. – Х., 2002. – Кн. 1; Соболев В. О., Ярмиш О. Н. Організовані злочинні групи як об'єкт соціологічного аналізу // Український соціум. – 2002. – № 2; Бова А. А. Експертна оцінка організованої злочинності в Україні: фактори, тенденції, прогнози // Наук. вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2003. – № 5.
10. Саламатов Ю. Власть и общество: взаимоотношение между социальными институтами (по результатам экспертного опроса) // Развитие демократии в Украине: Материалы международной научовой конференции (Киев, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К., 2001.
11. Войтенко Т. О. Гончарук О. С., Прывалов Ю. О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання: Наук. зб./Відп. ред.: Ю.І. Саенко. – К., 2002.
12. Українське суспільство 1994–2004. Моніторинг соціальних змін/За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К., 2004.

Подано до редакції 25.05.2005 р.